

Ogoljavanje identiteta stranca

Udio povijesti, između reformacije i tranzicije, u Jančarevu romanu *Galijot*

IVANA LATKOVIĆ, ZVONKO KOVAČ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14,
10002 Zagreb, ilatkovi@ffzg.hr

SCN I/1 [2008], 81–95

U širokom spektru pojavnih oblika povijesnog žanra, roman Drage Jančara *Galijot* tematiziranjem lika stranca postavlja tu problematiku kao svojevrsni semantičko – idejni čvor ovoga romana te ona kao takva ujedno predstavlja i optimalnu polaznu točku u njegovu interpretacijsko – analitičkom činu.

In a wide spectrum of created forms of historical genre, Jančar's novel *Galijot*, with its theme of the character of a foreigner, sets this issue as a semantic and conceptual knot of his novel and thus represents an optimal point in his interpretative – analytical act.

Ključne besede: Povijesni roman, D. Jančar, Galjot, lik stranca, ostvarivanje/ogoljavanje identiteta

Key Words: Historical novel, D. Jančar, Galjot, character of foreigner, attainment/denudation of identity

1 Ogoljavanje identiteta stranca u Jančarevu romanu *Galijot*

Još jednu osebujnu varijaciju unutar žanra povijesnog romana, te svojevrsne konstante književno-povijesnog razvoja slovenske književnosti, stvorio je Drago Jančar svojim romanom *Galijot* (1978). Taj bismo roman unutar paradigme suvremenoga slovenskog povijesnog romana mogli izdvojiti njegovom problematikom lika stranca koja kao svojevrsni semantički čvor zauzima središnje mjesto u tematsko-idejnom sklopu romana te kao takva ujedno predstavlja i optimalnu polaznu točku u njegovu interpretacijsko-analitičkom činu.

Doista ne čudi da je problematika stranca zauzela središnje mjesto unutar povijesnog romana jer upravo taj žanr nerijetko svojim narativnim ustrojem, odabirom teme, ali i ciljem te smislom toga odabira podrazumijeva uklju-

čivanje Drugog, i to uglavnom uključivanjem likova stranaca u obuhvaćeni fikcionalni univerzum. Slovenska pripovjedna tradicija izrazito je bogata likovima stranaca, a posebice pripadnicima susjednih naroda, među kojima su naročito omiljeni likovi Nijemaca. Oni najčešće u priču unose elemente stranoga, tuđega, pogled Drugoga, odnosno čovjeka koji svojim tuđinstvom reflektira i kontrastira sustave vrijednosti sredine u kojoj se nalazi, a svoje tuđinstvo prepoznaje kao suštinu svoga bivanja, preko nje primjećuje okolinu i na nju se odaziva (Lah 2006: 68). U tradicionalnom povijesnom romanu lik stranca najčešće je viđen kroz figuru protivnika, kao neka vrst prijeteće sile i vječnog neprijatelja te kao takav podliježe neizbježnim stereotipnim viđenjima. U romanu *Galijot* lik stranca udaljava se od takvog modela prikazivanja i njegove stroge manihejske perspektive te mu je dodijeljena drugačija funkcija u skladu s idejnom potkom romana.

U ovome romanu tematski je obuhvaćeno razdoblje 17. stoljeća, ali kao i u svim novim povijesnim romanima, u tom fikcionalnom zahvatu u povijest ne postoje nikakve historiografske pretenzije i ambicije, a glavni lik ovoga romana Johan Ot mnogim svojim značajkama jest čovjek svoga vremena, ali istovremeno i nadilazi svoju vremensku i društvenu determiniranost te time kao lik otvara široko konotativno polje značenja i snažno potencira simboličku dimenziju koja čitavom romanu daje univerzalnu i nadhistorijsku poruku. Time se on uvelike razlikuje od onoga tipiziranog lika stranca u tradicionalnom povijesnom romanu, njegove shematizirane prikazbe unutar stroge aksiološke dihotomije na polju postojanja i djelovanje prikazanih aktera.

U postupku tvorbe i realizacije toga drugačijeg koncepta lika stranca, drugačijeg u odnosu na tradicionalni povijesni roman, sudjeluju različiti narativni postupci koji u konačnici postižu učinak dezintegracije ključne narativne figure kao glavnog nositelja prikazanih zbivanja, a potom i relativizaciju temeljnoga vrijednosnog sklopa unutar kojega se formira i na kojemu počiva ovaj fikcionalni univerzum. Upravo se iz tog razloga kao polazna točka interpretacije nameće pitanje kojim se to narativnim postupcima (de)konstituiraju ovaj lik, pri čemu je važno uzeti u obzir kako je on u ovome romanu i osnovno načelo integracije u Kayserovom smislu.

Naizgljed jednostavna pitanja kao što su tko je uopće Johan Ot, što ga čini strancem i kako se ta njegova stranost konstituiraju, formira u tijeku radnje ovoga romana, vrlo su zahtjevna jer sve do samog kraja romana čitatelj raspolaže tek s nekoliko konkretnih informacija o tome liku, kao što su njegovo ime, od kuda je stigao, djelomično motivaciju njegova dolaska, njegove idejne stavove i svjetonazorske poglede, ali u vrlo reduciranoj verziji. To su otprilike svi konkretni podaci o liku koje čitatelj do samoga kraja romana posjeduje o njemu, oni ponešto variraju, i to uglavnom samo u prvom dijelu romana.

Unatoč tom kroničnom nedostatku konkretnih informacija vezanih uz lik Johana Ota, čime je uvelike obilježen odnos pripovjedača prema glavnom liku, od prvih stranica romana jasno je kako pred sobom imamo problematičnog pojedinca koji narušava idejno harmoničan i sinhroniziran kolektiv unutar kojega se Ot našao. U snažnoj polarizaciji na glavni lik i ostale likove, značenjske

sastavnice Johana Ota predstavljaju »izrazit odstup od smisaonog reda koji je inherentan ostalim likovima« (Peleš 1982: 53), pri čemu niti jedan drugi lik svojim značenjskim osobitostima, ne daje mogućnost da se stvori procjep u skupnom vrijednosnom redu, dok lik Johana Ota, kao izrazito neusklađen u odnosu na ustaljeni red, neprestano stvara tenziju i tako dinamizira vrijednosne osobitosti ostalih likova (Peleš 1982: 53). Upravo to predstavlja temeljnu odredbu Johana Ota jer je njegova funkcionalnost u radnji primarno određena tim značenjskim procjepom prema ostalim likovima, koji zajedno s fragmentarno određenom Otovom osobnošću predstavljaju glavni povod i motivaciju pokretanja fabularnog tijeka, oni stvaraju tenziju, odnosno događaj.

U postupku karakterizacije glavnog lika ovoga romana fragmentarnom određenju njegove osobnosti uvelike doprinosi jedna specifičnost u njegovu prikazivanju. Riječ je o nekoj vrsti vremenske monoperspektive u opisu Johana Ota, koji kao da egzistira samo u trenutku sadašnjosti, i to iz razloga što u romanu nije moguće uočiti vremensko dimenzioniranje koje bi obuhvatilo sve vremenske točke i time legitimiralo zaokruženo postojanje individuum, njegova identiteta sa svojim logičnim početkom, sredinom, krajem. Nepoznavanje njegove prošlosti jedno je od ključnih motivirajućih faktora u stvaranju tenzije između Johana Ota i okoline u kojoj se našao jer kao čovjek bez prošlosti, on postaje pojedinac nepouzdan sadašnjosti, sadašnjosti bez ovjere i legitimiteta. Povezanost i međusobna uvjetovanost koncepta identiteta i prošlosti, odnosno njezinog pamćenja preduvjet je opstoja pojedinačne egzistencije u vidu njezina legitimirajućeg kontinuiteta. U tom smislu i u kontekstu problematike osobnog identiteta P. Ricoeur ističe važnost vremenske dimenzije sebstva jer je po njemu neisključiva činjenica da ono ima svoju povijest i da jest svoja vlastita povijest, odnosno da se osobni identitet može precizno definirati samo u vremenskoj dimenziji ljudske egzistencije. Upravo te vlastite povijesti Johan Ot kao da nema, njegovu osobnost karakterizira, riječima Paula Connertona (2004: 37), »pustoš osobnog sjećanja«. U samom romanu ta se značajka glavnoga lika zaoštava na relaciji odnosa njega kao pojedinca i okoline koja ga okružuje – on nema legitimizirajuću prošlost jer nema grupu koja bi omogućila okvire unutar kojih bi njegovo pamćenje bilo lokalizirano i prikupljeno. Ta činjenica još snažnije zaoštava odnos između mase i pojedinca kao njezinog antipoda što je i idejno žarište ovoga romana. Suprotavljenost osebujnog pojedinca i amorfne, ali istomisleće mase koja u prenapregnutom emotivnom stanju, izazvanim »moralnom raskrojenošću i duhovnom dekadencijom« (Glušić, 1995: 103) vremena u kojemu biva, postavlja tog pojedinca kao točku u kojoj se sabire sav njezin negativitet, u doslovnom, ali i simboličnom smislu:

Bil je kriv vsega, kar so mu dokazali in najbrž še marsičesa drugega. Vsakemu teh dobrih in delovnih ljudi je posredno ali neposredno prizadejal kakšno zlo. Temu je pogubil živino, onemu otroka. Ta je zaradi njega bolehal, tega so v snu ostudne spake preganjale. Tega je zadel v oko, onega v črevesje. Glej tistega starca, ki se trese in šepa in pljuva in sika skozi redke in gnile zobe, ko hiti proti vozu in kletki s to zverjo na njem. Ali ni prav njemu odvzel spolne moči, da zdaj ihti noč za nočjo

v blazino? In glej tisto spačeno deklico, ki tišči glavo skozi odprtino na robu, renčeč, da bi ga ugriznila. Ali ni prav njej pohabil in posušil roke, pomotil in zmešal misli v glavi? In glej debelo branjevko, ki sopiha in se preriva skozi gnečo, zaripla v obraz, s slino in peno na ustih, s palico v rokah. Kdo ji je v temni noči onečastil hčer? On. (Jančar 2004: 53)

Obilježnost Otova lika fragmentarnom prezentacijom prošlosti i zamućenim tragovima osobne povijesti, pripovjedač komentira da je njegova prošlost, o kojoj ćemo gomilanjem i preplitanjem podataka sve manje znati, zasigurno živjela u njegovu sjećanju, a zajedno s njom i mnogo žilavih životnih iskustava (Jančar 2004: 17). U nedostatku osobne povijesti, njezinih tragova, Otova okolina povod sukobu sa strancem odustaje tražiti u najčešćem legitimacijskom načelu identiteta, u »konfliktnoj reprezentaciji prošlosti« (Gillis 2006: 177), pa nadomjestak tomu pronalazi u »sjećanju navika« (Connerton 2004: 34) stranca, pozitivno vrednujući pritom samo njegovu prilagodbu običajima i navikama dominantne većine. Vidljivo je to u sljedećem primjeru:

Nekega dne je začel po starodavnih navadah tukajšnjega ljudstva brkljati okoli hiše. Na semanji dan je odšel v mesto, se z mitničarji prerekal, s trgovci mešetaril in se na koncu obupno nalil z vinom. To je bilo že bolje. Zdaj se je že dalo shajati z njim. Še drugih dobrih navad se je navzel. Bil je v cerkvi. Nekaj govoril o sebi. Nekaj delal. Nekaj ženskam namigoval. V vetrovnem in hladnem dnevu otroka na konja dvignil. Tujo pesem zapel, za smeh. Psa brnil. Kelih poklonil. Eno svinjo redil, jo zaklal. Pred križem ob cesti gor in dol hodil. Z zvonovi zvonil. Hojo po močvirju in poljih opustil. V hišo nekaj lepe oprave navlekel. Se z gospodo nekaj dogovoril. Pri kovaču po železu tolkel. (Jančar 2004: 17)

U okviru određujućeg odnosa, odnosa pojedinca i mase, tijekom cijelog romana karakterizacija lika Johana Ota vođena je tek uopćenim oznakama kao što su »pridošlica«, »čudan tuđin«, »neobični neznanac«, »putnik samotar«, kojima se uvijek iznova potvrđuje pripovjedačev stav, pa i čitateljev dojam kako je riječ o jednom *znaku osobnosti* neuhvatljiva i nikada u potpunosti određiva identiteta, a čitav roman svojim narativnim postupcima potencira proces (trajne) odgode identifikacije svoga glavnog lika. Naime, u romanu ne postoji postupna akumulacija značenja o njegovu glavnu liku u smislu podastiranja uvijek novih značenjskih jedinica koje se uobičajeno izvode na dva načina – ili u postupnom razvijanju iz kronološkog pripovijedanja događaja ili pak da se već s postojećim, u samom početku iznešenim portretom lika, određene njegove akcije i reakcije tumače kao upotpunjenje same početne slike. U ovome romanu takvi narativni postupci nisu prisutni, već se karakterizacija lika Johana Ota odvija s jedne strane postupkom iskaza glavnog lika i pripovjedača, te se dvije predodžbe nerijetko međusobno relativiziraju i s druge strane, postupkom unutrašnje kompozicije romana koja počiva na nekoliko postaja glavnog lika koje su primarno određene društvenom funkcijom koju on na tim postajama vrši. Krajnja posljedica tih dvaju postupaka, odnosno njihove dosljedne provedbe u tijeku radnje jest dekonstruiranje identiteta Drugog, odnosno identiteta stranca.

Relevantnost određenog iskaza u povijesnom romanu vrlo je često usko povezana sa sveprisutnom aksiološkom dimenzijom teksta, odnosno vrijednosno usustavljenom dihotomijom prikazane zbilje i njezinih sudionika. Naime, tradicionalni povijesni romani svojim naglašenim didaktičnim imperativom i moralističkom dimenzijom kao svojevrsnim »generativnim kôdom romana« (Milanja 1994: 1088), kao i apriorno pozitivnim vrednovanjem prikazanih događaja, jer su u funkciji borbe za »višu« stvar, nerijetko postavljaju kategorije svojeg i tuđeg kao radikalno suprotstavljene. Pritom je ta opreka simplificiranom analogijom izjednačena s drugim isključivim binarizmom i to po principu mi/vi = dobro/loše. Vrhovna instanca koja nudi neku vrst konačne ovjere pozitivnom polu opreke jest sam pripovjedač čiji je govor svojevrsan »prostor direktnog vrednovanja« (Dukić 1998: 14). U skladu s time, V. Jouve navodi kako je za potpuno ocrtavanje smisla određenog lika potrebno rekonstruirati dva temeljna elementa – aksiološki sustav pripovjedača i vrijednost lika u tome sustavu – jer se tek rekonstrukcijom slike pripovjedača kao psiho-socijalne instance ustanovljuje sistem vrijednosti (Jouve 1999: 497). U ovome romanu glas pripovjedača samo je prividno glas mase suprotstavljene Johanu Otu jer se u njegovim ironijskim komentarima očituje tek prividna naklonjenost »pobješnjeljoj masi«. Ironija u njegovim komentarima uglavnom se odnosi na neke opće vrijednosti većine čiji bi glas on morao zastupati, a koje sami likovi nimalo ne dovode u pitanje, dok se s jedne strane čitatelju kao svjedoku zbivanja čitavim idejnim sklopom insinuiraju kako bi morali, ili pak s druge strane poznavanjem konteksta čitateljeva zdravorazumska logika nameće upravo suprotne stavove, zaključke ili riješenja. Ponajbolje je to vidljivo u permanentnom isticanju tobožnjih pozitivnih značajki, vrijednosti onih koji stoje nasuprot Johana Ota, u pripovjedačevim konstatacijama kao što su »pravično ljudstvo« (za masu koja u kolektivnom ludilu pomahntilo sudi pojedincima u svojim redovima), »pošten in modri sodnik Lampretič« (za simbol okrutnog i bezumnog suđenja nevinim ili neistomislećim koji podr(a)žava kolektivno ludilo), »iskrena izpoved« (za očito iskrivljenu istinu) itd. Takvih je primjera nemalo u tekstu, ali i brojnih drugih kojima pripovjedač poljuljava svoj legitimitet i vjerodostojnost. Tako primjerice u procesu suđenja Johana Ota, način, odnosno forma u kojoj pripovjedač transponira čitatelju sučeva pitanja: »Ali je pred crkvijsko poštenega starca iz neznanega vzroka potolkel, če ga ni potolkel, *zakaj ga je potolči hotel?*« (kurziv I. L.) (Jančar 2004: 39). Gotovo cjelokupan niz pitanja koje sudac upućuje Otu formulirana su na ovaj način, njihova sugestivna formulacija već u samom pitanju uključuje odgovor čime sugovornik postaje sasvim suvišan, a njegova istina sasvim bespotrebna. Uz to, prebacivanjem iz drugog u treće lice, postiže se i učinak neizravnosti, poopćenja, pa suđenje pojedincu, odnosno pojedinačnom nedjelu gubi svoj smisao i time sudjeluje u pripovjedačevoj igri relativizacije (posrednog i neposrednog) iskaza.

Svojim stalnim ironijskim komentarima pripovjedač indirektno zauzima distancirani stav prema sredini u kojoj se Johan Ot našao, kao i njezinim proklamiranim vrijednostima i na taj način otvara polje relativizacije iskazanog na način da je poljuljan pozitivni, većinski pol stroge aksiološke dihotomije,

pa relativizacija vrijednosnog para *mi – dobro* znači i relativizaciju drugog pola, odnosno *vi – loše*. Među ostalim, time se razgrađuje ona tradicionalna figura stranca kao apriorno negativnog lika. Djelomičnu unutartekstualnu motivaciju moguće je još pronaći u nekoj vrsti pripovjedačeva sućutnog milosrđa izazvanog brojčanim nesrazmjerom u (ne)nositeljima proklamiranih vrijednosti – naime, jedna od temeljnih opreka romana svoje/tuđe ima svoj neekvivalnetni par u opreci kolektiv/pojedinac, pa bismo mogli reći kako je lik Johana Ota neka vrst znaka koji stoji umjesto nečega, odnosno on nije »pravi« protivnik, »pravi« na način kako je shvaćen u tradicionalnom povijesnom romanu. Naime, već u nekoliko navrata spomenuta opreka svoje/tuđe u ovome se romanu ne tiče dvaju sukobljenih kolektiviteta u borbi za ostvarenjem nekih historijskih ideala, već je ta opreka u romanu prezentirana kroz pitanje odnosa većinskog – dominantnog – asimilacijskog i manjinskog – inferiornog – transformacijskog. Taj je odnos obilježen trajno uznemirujućom dinamikom kao mjesto općeg, sveprožimajućeg sukoba, tenzije. U tom odnosu perspektiva pripovjedača igra ključnu ulogu na način da prestaje biti vrhovna i za čitatelja orijentacijska instanca vrednovanja, kao što je to slučaj u tradicionalnom povijesnom romanu, i otvara prostor relativizacije koja po principu domino-efekta destruiira snažne i isključive binarizme na kojima počiva zbilja prikazana u tradicionalnom povijesnom romanu.

U gore spomenutom i semantički vrlo potenciranom odnosu drugačijeg pojedinca i neprijateljske okoline nazire se još jedan specifičan čimbenik karakterizacije likova u ovome romanu, riječ je o identifikaciji alternacijom, koja je, u skladu s općom težnjom romana, u funkciji destruiranja snažnih binarizama u određenju likova i svijeta u kojemu opstoje. Taj je postupak u romanu obostrano usmjeren jer s jedne strane identifikacija glavnoga lika nikada nije postignuta u potpunosti, a s druge pak strane po principu zrcalne slike stoji amorfn masa koja se u svojim individualnim psihofizičkim značajkama ne daje preciznije značenjski odrediti. Nejasna suprotstavljenost vođena je logikom da je jedna strana sve ono što druga nije, a kako su obje obilježene nemogućnošću jednoznačne ili barem jasne odredbe, identifikacija alternacijom nameće se tek kao neka vrst jedinoga čitateljevog, ali labavog orijentira.

Važno je još ovdje spomenuti način kako se sam Johan Ot predstavlja u iskazima o samome sebi, unutarnjim monolozima ili pak u dijalozima s drugim likovima. Otovi neposredni iskazi o samome sebi u romanu nisu česti, a njihov mehanizam djelovanja moguće je vidjeti već u prvom dijelu romana, kada se Ot pokušava predstaviti svojim tužiteljima u procesu suđenja za neka njegova djela. U tim neposrednim istupima o sebi vidljivo je postupno prilagođavanje Otova iskaza koje je u danoj situaciji diktirano poželjnim tipom informacija o optuženiku, pri čemu Johan Ot prilagođava činjenice iz vlastita života kako bi se zaštitio pred okrutnim sucem i njegovom pompoznom svitom. Mogli bismo reći kako selektivno predstavljanje sebe ima za cilj ugoditi vlasti i njezinoj moći, ponuditi joj legitimaciju za nelegitimno djelovanje na način da se odabiru samo pojedini elementi iz osobnog pamćenja čije će povezivanje omogućiti stvaranje privida onog identiteta koji će pod pritiskom 'centara moći' očuvati subjekt

onakvim kakav jest. Ovakvo represivno stvaranje poželjnog identiteta poduprieto je pretpostavkom konceptualno – idejnog sloja prikazane zbilje o moći kao tvorbenoj snazi subjektivnosti koja znanje svodi tek na privilegirani uvid u Istinu i, dakako, manipulaciju njome. Postupno prilagođavanje iskaza u skladu s pripovjedačevom sveprisutnom ironijom završava »iskrenom ispoviješću«.

Najčešći oblik samoiskazivanja Johana Ota njegovi su unutrašnji monolozi. Nerijetko u njih intervenira pripovjedač svojim ironičnim komentarima, čime se predodžbe međusobno relativiziraju ili čak poništavaju nauštrb čitateljeve želje za konačnom identifikacijom ovoga lika. Često pripovjedač i dodatno mistificira određeno zbivanje vezano uz Ota zalazeći u Otovo stalno prisutno »bockanje iglica sjećanja« i dijeleći zajedno s čitateljem nedoumice vezane uz Ota: »Kaj je v spominu izčimžanega človeka, kaj se kuha v spominu takega blodnika[...]?« (Jančar 2004: 16) Ovi postupci u romanu, kao i još neki drugi imaju učinak stalne odgode identifikacije lika Johana Ota, učestalog rasplinjavanja značenjskih sastavnica i detekcijskih obilježja identiteta ovoga lika.

Nemogućnost potpune identifikacije Johana Ota izazvana je još jednim, već spomenutim postupkom, onim unutrašnje kompozicije koja počiva na nekoliko postaja glavnoga lika koje su primarno određene društvenom funkcijom koju on na tim postajama vrši. Naime, kada bismo željeli prepričati fabulu ovoga romana vjerojatno najlakši način, u tom nimalo jednostavnom pothvatu, bio bi onaj da pratimo lik Johana Ota kroz pojedine etape obilježene promjenama njegove društvene funkcije. Taj se niz otvara likovim statusom slobodnog čudaka, zatim zatvorenika, pa trgovca, prosjaka i na kraju galijota. U svakoj toj, nazovimo je postaji, on mijenja, kako je to primijetila E. Popovska (2003: 312), svoj identitet, dakle, sa svakom novom socijalnom funkcijom, Ot poprima novi identitet, od kojih niti jedan ne posjeduje unutarnju kompaktnost i homogenost, pa time ni konačan i prepoznatljiv oblik. U svome slijedu oni tvore isprekidan označitelj ovoga lika jer on nije sustav uređenih ekvivalencija koji jamče njegovu čitljivost čime je, naravno, narušena cjelovitost njegova označenog, odnosno smisao i značenje njegova lika (Hamon 1999: 455). Funkcija tih višestrukih identiteta jest dezidentificiranje lika stranca i njegova položaja, a to preuzimanje različitih identiteta, odnosno to permanentno stanje »multifrenije« (Gergen prema Gillis 2006: 172) čini lik Johana Ota višestruko referencijalnim likom i to po socijalnoj osnovi, kako je to pojasnio P. Hamon (1999: 436). Naime, etiketiranjem određenim društvenim funkcijama okolina nastoji prekriti manjak Otova identiteta izazvan nepoznavanjem tuđeg, stranog, pa bismo mogli reći kako je riječ o pokušaju upotpunjenja praznina u procesu određenja njegove osobnosti, a socijalne funkcije pritom djeluju kao referentne točke, odnosno kao mjesta kojima se postiže, bartovski rečeno, »učinak realnog«. Dakle, u nedostatku realne, stvarne slike, ponovo se stvara stereotipno viđenje, ali sada na drugačijoj osnovi, u skladu sa socijalnom funkcijom koju lik Ota u datom trenutku vrši. Taj je nadomjestak svojevrsni polog pomoću kojega se Otov lik odaziva na okolinu, odnosno on je baza i polazište na temelju kojega je Otu omogućeno stupanje u odnos s neprijateljskom okolinom na minimalnim uvjetima komunikacije. Nije nevažno u tom kontekstu primijetiti kako između Ota

i drugih likova u romanu postoje tek spacijalne spona (sud, šumski drumovi, galija ...), odnosno kako je grupacija oko glavnog lika vođena prostornom logikom, čime je dodatno narušena dosljednost prikazbe lika i kohezivnost njegovih značenjskih sastavnica, kao i otežan proces njegove identifikacije u čitateljevoj svijesti.

Na temelju spomenutog postupka identifikacije lika na osnovi njegove spacijalne funkcije, ali i s njom blisko povezanim spacijalnim sponama između pojedinih likova romana, nije naodmet ovdje spomenuti kako se jedini oblik, tek uvjetno rečeno, asimilacije Johana Ota u sredinu u kojoj se u datom trenutku našao, proizlazi upravo iz takvog povezivanja pojedinca i određene društvene skupine. Naime, u romanu postoje tek dva ili tri pokušaja nadvladanja jaza i uspostavljanja odnosa između Ota kao osebjnog pojedinca i onih drugih koji na ovaj ili onaj način stoje njemu nasuprot. Indikativno je da se taj odnos Johana Ota prema drugima uspostavlja po logici solidarnosti marginalnog položaja. Tako je jedan od njegovih najbliskijih suputnika na toj okrutnoj odisejadi trgovac Adam koji svojim stalnim verbalnim obrušavanjima i raznovrsnim pamfletima ocrnjuje i potkopava status vladajućih, a primarno njihov temeljni simbol u liku cara, odnosno koji kao lik predstavlja moment subverzije prema sveprožimajućoj moći, sustavu i vlasti. S druge pak strane stoje ženski likovi, i to primarno lik Matilde, kćeri okrutnog lokalnog suca te lik Doroteje Kazelj Locatelli, krčmareve supruge, a njihova marginalizacija proizlazi iz onog stereotipnog viđenja djelovanja žena tek preko moći djelovanja njihove tjelesnosti. Smisao njihova postojanja viđen je kroz njihovu putenost, pa i razvratnost koja, doduše, katkad može utjecati i na sam tijek povijesti, kako je to u jednom poglavlju romana i prikazano, ali koje u principu ne mogu biti pravi subjekti velikih zbivanja, već tek objekti njihovih glavnih aktera. I lik Matilde i lik Doroteje svedeni su na, kako kaže i sam Johan Ot, »bedrabledredra«, a taj svijet bedara on će vidjeti kao jedino sigurno i ugodno pribježište (Jančar 2004: 120), dok će one kao žene blisko povezane s najužim krugom tamošnje vlasti, svojim nedoličnim ponašanjem osujetiti njezin nedodirljiv autoritet zasnovan na tobožnjem pravednom i moralnom djelovanju. Valja ovdje spomenuti još jedan lik koji se pojavljuje gotovo pred sam kraj romana, lik mladića na samrti s kojim se po prvi put u svijet romana unosi i filozofija doma. Mladića bez imena, izoliranog od svih zbog svoje zaraženosti kugom, prihvaća Johan Ot pod svoje okrilje solidarnošću odbačenih, obećavajući mu povratak u spokojnost doma, vukući ga s paklenog prizorišta ljudskog kraja (Jančar 2004: 232) tamo negdje gdje će umrijeti.

Marginalna pozicija likova s kojima Ot stupa u odnose neka su vrst slike njegova života u malom, od kojih svaki predstavlja jedan način, put od marginalizacije sebstva do (samo)realizacije osobnosti, to nije put Simona Galebjeg od zatiranog ka zatiratelju, već put na kojem se gnijezdi i ukorjenjuje sloboda pojedinca (Jančar 2004: 202). Možda se upravo u tim Otovim odnosima s drugima ponajbolje ocrtava njegova, Peleševim riječima, psihemska narativna figura čije značenjske sastavnice izvan toga kronično nedostaju, pa u tom pomaku prema formiranju ontemskog i sociemskog značenjskog sklopa toga

lika do izražaja više nego drugdje dolaze njegovi inače zamagljeni *atributi osobnosti*.

Naposljetku važno je spomenuti kako su narativni postupci u ovome romanu koji pospješuju permanentnu odgodu identifikacije svoga glavnog lika snažno poduprijeti prikazanim konceptom povijesti, odnosno njezinim shvaćanjem u romanu. Kako je već u nekoliko navrata spomenuto, jedna od temeljnih opreka u romanu jest opozicija pojedinac/kolektiv, ali važno je tomu pridodati kako je ona dodatno potencirana slikom snažnih povijesnih zbivanja, kolektivnog ludila, kako se u samom romanu navodi. I iako se opisano povijesno vrijeme daje precizno u stoljeće datirati, ono je za ovaj roman gotovo nevažno, ono je tek kulisa pred kojom se odvija vječna drama između drugačijeg pojedinca i razularene mase ponijete povijesnim trenutkom. Ključno je pritom da je povijest viđena kao stalno ponavljanje istog, što svoju krunsku potvrdu pronalazi u činjenici da se Ot nakon svoje mučne i dugotrajne odisejade vraća na točku s koje je krenuo, ali još prije toga pita se pripovjedač kroz prizmu Otove svijesti: »[...] kaj hoće Johan Ot, od kod se je vzel in kam gre in kaj pravzaprav počne sredi tega neskončno v isto pretakajočega se trenutka?« (Jančar 2004: 118), čime se, među ostalim, naglašava idejno-konceptualna osnova uprizorene povijesti. Na taj se način otvara široko denotativno polje ovoga romana unutar kojeg se u različitim manifestnim oblicima problematizira psihologija mase, njezina ponesenost u svim povijesnim vremenima: »Katera neznana in nadstvarna vezava je iz posameznikov sestavila to tisočonogo gosenico, da zdaj utriplje v eni misli in enem dahu, katera misel je slehernega do kraja potopila v to množico, vso vročo, vso potno, vso blagoslovljeno od veličastja zgodovinskega trenutka« (Jančar 2004: 125). Unutar toga, za roman ključnoga odnosa između orkestrirane mase i drugačijeg pojedinca formira se ideja o borbi potonjeg protiv svakojake represije jer »mase ništa ne stvaraju [...] misli, osjeća i stvara samo pojedinac« (Jančar 1996: 17). Time se potvrđuje sveprisutna težnja ovoga romana, prisutna i u drugim Jančarevim djelima, kako »možemo razumjeti samo pojedinačnu čovjekovu sudbinu«, odnosno kako samo ona »može biti odgovarajući *ausgangsmaterial* za kreativno djelo, koje raste u opći simbol« (Jančar 1996: 71). Ta individualizacija povijesnog subjekta, pa i njegovo prerastanje u opći simbol, koji svoju unutartekstualnu realizaciju temelji na stranosti, tuđinstvu glavnog lika i njene oprečnosti prema masi, tendencija je koju tradicionalna varijanta povijesnog romana ne poznaje jer je idejo žarište preneseno na kolektivni subjekt, ciljeve i smisao njegova djelovanja.

Cikličnim shvaćanjem povijesti, uprizorenjem sukoba drugačijeg pojedinca i kolektiva, problematiziranjem lika stranca i njegova realizacija na drugačijoj konceptualnoj osnovi samo su neki elementi ovoga romana koji su mu omogućili pomak od denotacije prema konotaciji, od doslovnog prema metaforičkom značenju, čime je omogućeno stvaranje nadpovijesne poruke ovoga djela, uvijek aktualne i primjenjive, a što istovremeno ovaj roman odmiče od tradicionalne varijante povijesnog romana. U tom smislu i sam je autor u jednom svom eseju rekao sljedeće:

Johana Ota si je, upam, mogoče predstavljati tudi, ko blodi po ulicah velemesta. A vseeno: ko stopim v pretekli čas, je prostor imaginacije nekako odprto, naenkrat smo v območju bajke, čiste pripovedi, to ni več naš čas, a tudi ne tedanji, to je nov čas, v katerem se se razgiblje prostor izmišljije, v katerem so stvari sveta, na novo ustvarjenega sveta odlepljene od zemeljske in časovno aktualistične teže, v katerem zlahka zadobijo neko lahkotnost in gibljivost. Da, tudi slikovitost, prosto ustvarjanje podob. [...] Je to sploh še umeščenost v zgodovino? Ali ni to vstop v podobe, in če je tako, potem je zgodovina naenkrat tudi sedanjost. Po podobah, skozi oblikovanje, po besedi, intenzivnosti stavka je pisanje naenkrat hkrati sedanjost in preteklost, izmaknjeni čas, drugi čas, nadčasje (Jančar 2002: 22, 23).

Takvo shvačanje povijesti koje je lišeno omeđujućih i krutih vremenskih granica, kao i tematiziranje lika stranca, u realizaciji kojeg stoje narativni postupci koji relativiziraju i/ili ironiziraju ona ustaljena i stereotipna fiktionalna uprizorenja, nedvojbeno predstavljaju važan argument u viđenju *Galijota* kao još jednog doprinosa paradigmi suvremenoga slovenskog novopovijesnog romana u širokom spektru njegovih pojavnih oblika.

Ovdje su spomenuti samo neki primjeri kojima ovaj roman destruiira isključive, monolitne, homogene konstrukcije u promišljanju Drugog, u ovome slučaju stranog i manjinskog, važno je pritom uzeti u obzir kako je u idejnom sloju ovoga romana moguće iščitati razne implicitne modele propitivanja identiteta, njegova konstruiranja i djelovanja, kao i podvrgnutosti raznim režimima moći. To se propitivanje kreće u relacijama problematiziranja identiteta kao danog (Ot kao stranac) i identiteta kao proizvedenog (Otove društvene funkcije). Raskrinkavajući brojne u tradicionalnom povijesnom romanu neosporne binarizme (svoje/tuđe, pojedinačno/kolektivno, dobro/loše, privatno/javno ...), ovaj roman kao da stremi poništavanju raznih konstruiranih kategorija jastva koje onemogućuju ili ograničavaju njegovo djelatno polje, čime otvara uvijek brojna i trajno aktualna pitanja ljudske egzistencije.

2 Umjesto zaključka: udio povijesti između reformacije i tranzicije u Galijotu

Sažmemo li ukratko rezultate prethodne pomne analize Ivane Latković romana *Galijot* i neke osnovne spoznaje koje su iz nje proizašle, uočiti ćemo naglašenu koncentriranost na razvedene znakove osobnosti Johana Ota, kao čovjeka bez prošlosti, nepouzdana sadašnjosti, zapravo bez vremenski ovjerena identiteta. Konstatira se štoviše, da čitav roman svojim narativnim postupcima potencira proces odgode identifikacije svoga glavnog lika, odnosno da pripovijedanje u romanu, kao i kompozicijske postaje s naglaskom na pojedine epizode odnosa glavnoga lika s okolinom, bitno doprinose dekonstrukciji identiteta stranca, odnosno svojevrsne relativizacije drugosti. Ukratko, tradicionalna se figura stranca kao apriorno negativnog lika time razgrađuje.

Složimo li se s tim da se binarna opreka svoje/tuđe u romanu ne tiče dvaju sukobljenih kolektiviteta, već kroz pitanje odnosa dominantno – asimilacijsko

te inferiorno – transformacijsko, potenciranih relativizacijskom funkcijom subjekata naracije, ne na kraju i unutarnjim monolozima glavnoga lika, dolazimo do represivnog stvaranja poželjnog identiteta, odnosno kazano u pripovjedačevu ironijskom kodu, do »iskrene ispovijesti«. Unutarnji razlozi neodređenosti identiteta, prožimanje različitih identiteta, određeno stanje multifrenije, mnogolikosti duše, određuju osobnost Ota višestruko referencijalno značenjskom figurom. Ono se, »višestruko referencijalno«, na neki način umnožava i u odnosu s drugim marginalnim tipovima, osobito ženskim likovima, na tegobnu putu ostvarenja slobode pojedinca, pri čemu ne malu ulogu igra ironijsko poigravanje s pripovjednim perspektivama, odnosno pripovjedačevo viđenje povijesti kao stalno ponavljanje istoga. Individualizacija povijesnog subjekta, kao i njegovo prerastanje u opći simbol, važna je osobitost novog povijesnog romana, koji »propituje povijesnu dimenziju ljudskoga postojanja« i nije tek »ilustracija neke povijesne situacije« (Kundera 2002: 37). U svojim ogledima i sam je Drago Jančar, poput Kundera, svjestan otvorenosti prostora imaginacije suvremena romana »s povijesnim okolnostima« koje stvaraju transtemporalnu »znakovitu egzistencijalnu situaciju«, jer je pisanje istodobno i sadašnjost i prošlost, izmaknuto i drugo vrijeme, nadvrijeme. Nećemo pogriješiti ako takvim razumijemo i čitanje, odnosno tumačenje modernog povijesnog romana, jer nam on omogućava široko »denotativno polje«, iščitavanje, zapravo upisivanje, našega osobnog razumijevanja povijesti i stvarnosti, sukoba drugačijeg pojedinca i kolektiva podložna euforiji, kao oblika borbe »protiv svakojake represije«, u prošlosti kao i danas.

Ne na kraju, podsjetimo umjesto zaključka, da je osobni integritet Johana Ota grubo doveden u pitanje, u trenutku presudne, »rastuće egzistencijalne situacije«, naime kada je optužen kao Hans Debelak, na galiju do smrti. Glavni lik, koji ovdje dobiva svoje opće ime – galijot, kao da se iz postreformacijske (da li i postrevolucionarne, socijalističke?) kaotične povijesti, koja tek sporadično prosijava krozvremenskim suznačenjima, ovdje stupa u beskonačan prostor simboličnoga: galija zapravo postaje mjesto usuda i trgovaca i kapetana te siromaha i vlasnika broda, na velikom Zapadnom moru, koje su zvali i More mraka (str. 183–184). Dok su galijoti bili dijelom lađe, »njegova pogonska sila«.

Ploveći godinu i jedan dan, galijot podjednako »dužan« i glavnom liku i pripovjedaču, ostaje u svojim snovima, između svoga neba i svoga mora. Njegovo/njihovo svemirsko lutanje sve češće se »prizemljuje« ukazivanjima romarskih putova, blagih obraza domaćih ljudi, u potezima misli, uspomena i djelovanja, kao:

Meje med domnevo in razumom.

Meje med sanjami in resnico.

Meje med morjem in nebom, meja obzorja. Vse meje so se trgale. (str. 206)

U zazivu doma, lepovidskim žudnjama za domom, koji nam izmiče, u apokaliptičnim pomorima kuge.

Ono što galiot pouzdano zna, sve su ostalo snovi, priviđenja, borbe s iluzijama i sa smrti, u kontekstu naše aktualizacije romana (povezivanju vremena reformacije/revolucije i protureformacije/tranzicije, odnosno očitavanju znakova triju doba, aktualizirane povijesti, doba nastanka romana i našega doba tumačenja, jeste jedino to da *nikada, nikada neće biti Golobji Johan*. Da zatirani neće postati zatiratelj.

Sjetimo se barem početka galijaške priče Galebjega Simona:

Na galejo je prišiel v tisti neskončni legiji protestantov, ki je brez konca in kraja sedela na galijaške klopi, med hudodelce in krvave norce. V tisti žalostni legiji upornikov vseh stanov n poklicev, iz vseh evropskih dežel, kjer so misel in dejanje čistega evangelija z naglimi sodišči pokončali. /.../

Bil je prekrščevalec, reformator, strasten privrženec nove zamisli, spreminejvalec ljudi in sveta, upornik zoper oblasti Boga. Bil je voditelj lahkovernega ljudstva, ki se je trumoma zbiralo okrog njega. /.../ Stvar je uspevala, ideja se je širila, goreči privrženci so prisegli nemajhno zvestobo. Vrgli so ga v ječo (Jančar 2004: 199).

I tako dalje, i tako dalje.

Nije bez osnove da tumačenje romana *Galijot*, koje ga neslučajnim previdom smješta u 16. stoljeće, završava u neodlučnosti, prividima pripovjedača/lika, kojega već spremni kapucini protureformacije/tranzicije odvlače u nepoznato, kao zajednička »kritika zapeljivceva in slepilceva človeka in človeštva« (Zadravec 2005: 87). Nama tek ostaje briga, ako smo se identificirali s glavnim junakom, da se ne zarazimo i da se rastrijezimo, od snova.

Ili, drugim riječima, jesmo li s postmodernom stigli u sretno doba postistorije ili postideologije ili smo opet već na galiji, gdje »globoko v vsakem galjotu gnezdi in koreni njegova svoboda« – tek trebamo vidjeti. Ono što je autor romana iskusio u zatvoru, naime da je naša unutarnja sloboda dragocjenija od vanjske, može nas opskrbiti strpljivošću da izdržimo i naše tranzicijske kušnje, koje se ne pokazuju ništa manje izazovnim od – protureformacijskih.

Za razumijevanje povijesne dimenzije romana, odnosno za odgovor na pitanje kako znakovi povijesti sudjeluju u dosizanju smisla kaotičnom prošlosti inspirirana pripovijedanja, dovoljno se još prisjetiti dva ključna poglavlja romana, dvadeset i prvo s pričom o Galebjem Simonu i završno dvadeset i peto s apokaliptičnim prikazom pomora prouzročena kugom. U oba se poglavlja život Johana Ota, gotovo zrcalnom slikom, ogleda u životima drugih: »galijaška zgodba« Galebjega Simona govori o reformatoru, strastvenom preobrazitelju ljudi i svijeta, koji je međutim morao, da bi preživio, postati simbolom »protureformacijske« represije. Odlučnim otklanjanjem slične sudbine Johan Ot se odlučuje za snove galijota, neizvjesnost, žudnju i tek možebitnu buduću slobodu.

Dramatičan, iako tek u šturim naznakama izveden odnos Johana Ota i Adama u završnim narativnim sekvencama romana, pokazuje da bliski suputnici, gotovo istomišljenici, najuvjerljivije je u tom smislu Adamovo ponavljanje Otova kritičkoga govora s kraja osmoga poglavlja, među koje kao da je pripovjedač porazmjestio i svoja uvjerenja, stradavaju gotovo istodobno, jedan pod lažnim optužbama, koje ne želi demantirati, a drugi s naivnom sviješću da je i njegova

(naša) smrt samo dio ružnoga sna. S oba lika i s pripovjedačem možemo prema svemu zadržati kritički odnos:

Je rekel, da se poserje na papežnike, na luterane, na štiftarje, na coprnike, na dohtarje, še posebej pa se poserje na vse tiste nore teološke magistre, ki se kurbajo cele noči in pijejo in potem verske zdrahe delajo (Jančar 2004: 90).

Pokušamo li pak zaključiti iz perspektive Krobata, lika koji predstavlja snalažljiva i spretna trgovca te dijelom možda dobre i hrabre Hrvate, s kojima nikada nije jasno kako će se danas ili sutra okrenuti, lika kojemu se gubi svaki trag nakon Otova uhićenja, »ki je Adama tolikokrat rešil iz neprijetnih situacij«, a na kojega na kraju pada sumnja doušništva, čini se zaista kao da pojedinačna sudbina može postati upravo gubljenje, ogoljivanje identiteta, bezlična anonimnost, nepostojanje. U tranzicijskim vihorima svekolike »povijesne zbiljnosti«. A da ih je pripovjedač svojedobno znao tragično točno naslutiti, čime se u očitavanje znakova povijesti uključuje i doba nastanka romana, pokazuje njegovu fantazmagorijsko-povijesno predviđanje rata i potrebe pripremanja nove vojske:

Francoz že rovari, Ogrri se puntajo, Turčin spet svoje oddelke pošilja, tudi s sicer dobrimi in pogumnimi Hrvati ni nikoli jasno, kako se bodo danes ali jutri zasukali. Ne vojske pač ne bo nikoli zmanjkalo. Zato ni razloga, da bi zdaj oni tiste pihalnike in tiste meče v rokah držali in svojim bojevnim sudrugom z njimi pretili. Zato je pametneje skupaj piti, spomine obuditi, se za nove vojske pripravljati (isto: 83–84).

Međutim, mogli bismo, prepuštajući se »magiji priče«, u tekstu koji »sve svoje elemente odmerava prema priči, ne prema stvarnosti, prema zakonitostima pripovedanja, ne prema zakonitostima života« (Mitrović 1980: 351), povijesno-romanesknu fresku s Johanom Otom, koji se kao stranac pojavljuje niotkuda i kao odomaćeni bivši galijot odlazi ni u što, uostalom kao i drugi likovi, razumjeti i kao priču o uzaludnom *zadobivanju identiteta*, pri čemu što više dobivamo na identitetu gubimo na dostojanstvu osobe, na čovječnosti, kojoj sile povijesti nikako ne daju da se realizira ili barem izrazi. Pripovijedanjem i tumačenjem, svjedočenjem o tome, i pisci i interpretatori, čitatelji, često samo održavamo svijest o mogućnostima, iluziju o snovima, varljivu nadu, utopijsku vjeru da bi to možda bilo moguće upravo izvan priča, jer nije u njima. Ali, o tome nekom drugom prilikom.

LITERATURA

- Paul CONNERTON, 2004: *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- Davor DUKIĆ, 1998: *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

- John R. GILLIS, 2006: Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa. Brkljačić M. i Prlenda S. (ur.): *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb: Golden marketing. 169–195.
- Helga GLUŠIČ, 1995: Odmevnost Jančarjevega literarnega dela v svetu. Orožen, Martina (ur.): *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 103–109.
- Philippe HAMON, 1999: Za semiološki status lika. Milanja, Cvjetko (ur.): *Autor, pripovjedač, lik*, Osijek: Svijetla grada. 429–477.
- Drago JANČAR, 2004: *Galijot*. Ljubljana: Delo d. d.
- –, 1996: *Izbrojen, vagnut, razdijeljen: eseji*. Zagreb: Durieux.
- –, 2002: *Privlačnost praznine*. Ljubljana: Študentska založba, Beletrina.
- Vincent JOUVE, 1999: Složenost lika – efekta. Milanja, Cvjetko (ur.): *Autor, pripovjedač, lik*. Osijek: Svijetla grada. 479–573.
- Klemen LAH, 2006: Podoba hrvaških literarnih likov v slovenskih zgodovinskih pripovedih. Hladnik, Miran (ur.): *Preseganje meje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 67–82.
- Milan KUNDERA, 2002: *Umjetnost romana*, Zagreb: Meandar.
- Cvjetko MILANJA, 1994: *Hrvatski novopovijesni roman*, Kolo 11–12. 1077–1098.
- Marija MITROVIĆ, 1980: Magija priče. Jančar, Drago: *Galijot*. Beograd: Narodna knjiga.
- Gajo PELEŠ, 1982: *Iščitavanje značenja*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Gajo PELEŠ, 1999: *Tumačenje romana*. Zagreb: Artresor naklada.
- Elena POPOVSKA, 2003: Podoba tujca v Jančarjevem romanu Galijot. Hladnik, M. i Kocijan, G. (ur.): *Slovenski roman*. Mednarodni simpozij Obdobja 21 – Metode in zvrsti. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 311–315.
- Paul RICOEUR, 1999: Osobni i narativni identitet. Milanja, Cvjetko (ur.): *Autor, pripovjedač, lik*. Osijek: Svijetla grada. 19–48.
- Franc ZADRAVEC, 2005: *Slovenski roman dvajsetega stoletja*. Murska Sobota-Ljubljana, Franc-Franc-SAZU-Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani.

SUMMARY

In the wide spectrum of the created forms of historical genre (I. Latković), Jančar's novel *Galijot*, with its theme of a character who is a foreigner, sets this issue as a semantic and conceptual knot of his novel and as such also represents an optimal point in his interpretative – analytical act. In the process of formation and realization of a different concept of the character of a foreigner, different with regard

to the traditional historical novel, different narrative procedures are explored that ultimately achieve the effect of the disintegration of a narrative figure. By such processes a binary system of values is relativized on which the fictional universe of the traditional historical novel was based. In the process of relativization, the deconstruction of a powerful binary opposition played an important role which was inherent in the traditional varieties of this novel (her / himself, good / evil, collective / individual). These are the basis on which the problem of identity, its formation, and (re)presentation is set.

In addition, with the support of previous interpretations at the end (Z. Kovač) we are trying to actualize historical times in our research. The combination makes for an unbreakable semantic potential: the repercussions of the Reformation and the Counter-Reformation era in which the events of the novel are transferred, the genesis time of the novel, as well as our modern era of socialism, and the transition from the perspective of the person reading the novel and the person experiencing it today.
